

Московски државни универзитет (МГУ) М.В.Ломоносова
Виша школа савремених социјалних наука
Катедра дигиталне социологије

ИГОР АШМАНОВ

НАТАЛИЈА КАСПЕРСКА

ДИГИТАЛНА ХИГИЈЕНА

БЕОГРАД, 2022.

Игор Ашманов, Наталија Касперска

ДИГИТАЛНА ХИГИЈЕНА

Ова књига је посвећена опасностима које вребају у дигиталној (сајбер) сфери – деструктивним групама, токсичном контенту, хајкама малтретирању („булингу“), дигиталној зависности и другим факторима који негативно утичу на психу. Аутори се надају, да ће ова књига помоћи родитељима и професорима да децу и младе науче неопходној дигиталној хигијени.

Дигитална хигијена: курс преживљавања.

Дигитално окружење – Интернет, друштвене мреже, апликације – су саставни део те „мултиреалности“ у којој егзистира савремени човек. Наравно, да поред несумњиве користи, виртуалност уноси у наше животе и огромне ризике. Данас је дигитални свет – џунгла, насељена понекад, не баш привлачним (и опасним!) формама живота. И таква ће и остати док се не уведе ред. Пред Вама није још једна „књига страве и ужаса“ већ експертска процена дигиталног света на основу проучавања великог броја података. У књизи се разматрају проблеми дигиталне зависности и отуђења омладине, утицај деструктивних заједница и токсичних садржаја, заштита од фишинга, претрага и процене истинитости информација, а такође и друге појаве у дигиталном окружењу. Ситуација на Мрежи се веома брзо мења, стварајући нове опасности, и зато је основни задатак – не само да се говори о постојећим ризицима, већ и да Вас научи како да се самостално снађете у методама заштите.

САДРЖАЈ

ОД АУТОРА: О ЧЕМУ ЈЕ И ЗА КОГА ЈЕ ОВА КЊИГА	9
СУКОБ ГЕНЕРАЦИЈА	9
ОСЕЋАЈ БЕСПОМОЋНОСТИ КОД УЧИТЕЉА И РОДИТЕЉА.....	10
ДЕЦА ВАСПИТАНА СМАРТФОНОМ	11
ДИГИТАЛНЕ ЏУНГЛЕ	11
ОТКУД МИ АУТОРИ КЊИГЕ СВЕ ТО ЗНАМО	12
О ЧЕМУ ЈЕ И ЗА КОГА ЈЕ ОВА КЊИГА	14
ДАТИ АРГУМЕНТЕ ЗА РАЗГОВОР СА ОМЛАДИНОМ.....	15
КАКО ЧИТАТИ ОВУ КЊИГУ	16
ДИСКЛЕЈМЕР ИЛИ ОГРАДА	17
КО СМО МИ: КОЛЕКТИВ АУТОРА И КОНСУЛТАНАТА.....	18
УВОД. НОВА ЕПОХА	23
ТЕХНОЛОГИЈЕ – ДОБРО ИЛИ ЗЛО?	23
ЗАКОН СТАРЏОНА.....	25
ДИГИТАЛНИ МОУГЛИ: ГЕНЕРАЦИЈА „ДИГИТАЛНИХ АБОРИЏАНА“	27
ТО НИЈЕ СЛУЧАЈНО: ГЕЈМИФИКАЦИЈА И АДИКЦИЈА.....	29
ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ: НОВО ПОВЕРЕЊЕ.....	29
ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ: НИСУ ПАРК ВЕЋ ЏУНГЛА.....	30
ЕЛЕКТРОНСКИ И ИНФОРМАЦИОНИ РИЗИЦИ	31
ГЛАВА 1. САЈБЕРОПАСНОСТИ НА МРЕЖИ: ГРАБЉИВЦИ – ПРОГРАМИ И ЉУДИ	33
СМАРТФОН КАО ИЗВОР РИЗИКА	33
САКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА СА УРЕЂАЈА.....	34
ШТЕТНЕ АПЛИКАЦИЈЕ.....	35
ВИРУСИ И ТРОЈАНЦИ	41
ДИСТРИБУЦИЈА СОФТВЕРА (Програмских пакета ПП)	44
СОЦИЈАЛНИ ИНЖЕЊЕРИНГ: СПАМ, ВИРУСИ, ФИШИНГ, ИЗНУЂИВАЊЕ	45
ТЕЛЕФОНСКИ ПРЕВАРАНТИ.....	57
ПЛАТНЕ УСЛУГЕ И ПРЕТПЛАТЕ КОД ОПЕРАТЕРА	60
ПРАЂЕЊЕ.....	62
ШТА ЧИНИТИ И ШТА НЕ ЧИНИТИ? ПРОСТА ПРАВИЛА САЈБЕРХИГИЈЕНЕ	62

ГЛАВА 2. ДИГИТАЛНИ ТРАГ ЧОВЕКА НА МРЕЖИ И У РЕАЛНОМ ЖИВОТУ	78
СВИ МИ ОСТАВЉАМО ДИГИТАЛНИ ТРАГ	78
ШТА О НАМА ЗНАЈУ СПОЉНИ ПОСМАТРАЧИ	79
МОБИЛНИ ТЕЛЕФОНИ, ПАМЕТНИ ТЕЛЕФОНИ, ТАБЛЕТИ	80
ВИДЕО ТРАГ: КО СНИМА ВИДЕО СА ВАМА	85
ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ: ИДЕАЛНО ОКРУЖЕЊЕ ЗА ОСТАВЉАЊЕ ТРАГОВА	91
КОМУНИКАЦИЈА У МЕСИНЏЕРИМА И ЛОГОВИ.....	95
ОБЈАВЉИВАЊЕ СОПСТВЕНИХ ФОТО И ВИДЕО	96
ПОСЕТА САЈТОВИМА И СМИ	96
КОДОВИ ДРУШТВЕНИХ ПЛАТФОРМИ НА ДРУГИМ САЈТОВИМА	98
УПИТИ ЗА ПРЕТРАЖИВАЊЕ	101
КУПОВИНЕ	102
МОБИЛНИ ОПЕРАТЕРИ	103
ПАМЕТНИ УРЕЂАЈИ ОКО НАС.....	107
ШТА СЕ ДАНАС МОЖЕ ИЗВУЋИ О НАМА	115
ЗАШТО ЈЕ ПОТРЕБНО ВАС ПРАТИТИ	120
АНОНИМНОСТ: ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋЕ НЕ ОСТАВЉАТИ ТРАГ	121
ШТА ЧИНИТИ? ИНФОРМАЦИОНА ХИГИЈЕНА У ЕПОХИ АПСОЛУТНЕ ВИДЉИВОСТИ („транспарентности“)	131
 ГЛАВА 3. ЖИВОТ И КОМУНИКАЦИЈА У ВИРТУЕЛНОЈ РЕАЛНОСТИ	141
„ПРИЈАТЕЉИ“ И ПРИЈАТЕЉИ	141
ЈАКЕ И СЛАБЕ ВЕЗЕ	142
ИНФОРМАЦИЈА УМЕСТО ЗНАЊА	146
„НИЈЕ ИНСТАГРАМНУТО – ЗНАЧИ НИЈЕ ТОГА НИ БИЛО“: ВЕЧНА ЈАВНОСТ	147
СЦЕНСКА СВЕСТ: ЛАЖНА ФАСАДА, ИЗМИШЉЕНЕ ПРИЧЕ	148
ШИРЕЊЕ ИДЕЈА И САДРЖАЈА (КОНТЕНТА)	150
ДРЕСУРА: ФЛЕШМОБОВИ И ЛЕМИНЗИ	151
ШТА РАДИТИ? КАКО ЖИВЕТИ У ЕПОХИ „ХИТ ПАРАДЕ“	154
 ГЛАВА 4. ИНФОРМАЦИОНИ ТОК: ЖУТЕ ВЕСТИ,	
МРАЧЕЊЕ, ФЕЈКОВИ, ВИРУСИ И УБАЦИВАЊА.....	156
ВЕСТИ: ИНФОРМАЦИОНИ ТОК И РАСТ АНКСИОЗНОСТИ	158
КАКО СМИ СТВАРАЈУ И ЕКСПЛОАТИШУ СТРЕС КОРИСНИКА	161
БОРБА ЗА ПАЖЊУ: ВИ – ТО ЈЕ ТРАФИК.....	165
ФЕЈКОВИ И УБАЦИВАЊА	172
МЕНТАЛНИ ВИРУСИ	190
ШТА ЧИНИТИ? ИНФОРМАЦИОНА ХИГИЈЕНА	208

ГЛАВА 5. „СА’ЋУ ГА ГУГЛУЦНЕМ“: ИСТИНИТОСТ ИНФОРМАЦИЈА НА МРЕЖИ	210
ИНФОРМАЦИЈА И ЗНАЊЕ	210
У ПРВОЈ ПОВЕЗНИЦИ (ЛИНКУ) НА ПРЕТРАЖИВАЧУ	
УВЕК ЈЕ НАПИСАНА ЧИСТА ИСТИНА	212
СИГУРАН САМ – ТО ПИШЕ НА ВИКИПЕДИЈИ	214
Да ли Википедију пишу десетине милиона корисника	215
ЦИТАТИ ВЕЛИКАНА	225
БАЈКЕ, МИТОВИ, ПРИЧЕ.....	228
КОД СЕБЕ САМ ПРЕПОЗНАО БОЛЕСТ: САМОДИЈАГНОСТИКА НА МРЕЖИ.....	229
БЈУТИ-БЛОГЕРИ И АНОРЕКСИЧАРКЕ	239
ИНФОБИЗНИСМЕНИ И ИНФОВАЋАРОШИ.....	249
ЕТИЧКЕ ХИСТЕРИЈЕ И РАДИКАЛНЕ МАЊИНЕ	253
„РУСИЈА ДАНАС ГИНЕ НАРОЧИТО ЈАКО“: АЛАРМИЗАМ И ТОТАЛНИ ПЕСИМИЗАМ	259
ШТА ЧИНИТИ? КАКО РЕАГОВАТИ НА ЕТИЧКЕ ХИСТЕРИЈЕ И АЛАРМАТОРЕ	260
„ФРЕНДОВИ“ СУ ПОСАВЕТОВАЛИ: ГЛУПИ САВЕТИ.....	262
ГЛАВА 6. УТИЦАЈ ВИРТУАЛНЕ РЕАЛНОСТИ НА СВЕСТ	265
ЛИЧНИ ИНФОРМАЦИОНИ СУВЕРЕНИТЕТ	265
ВИРТУАЛНОСТ И МУЛТИРЕАЛНОСТ	265
ПРЕНОШЕЊЕ ВИРТУАЛНИХ ШАБЛОНА У РЕАЛНОСТ И ОБРНУТО.....	267
ИЛУЗИЈЕ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА	269
ПРОМЕНА МОДЕЛА ИНТЕЛЕКТА КОД АДОЛЕСЦЕНАТА	271
БЛИЦ СВЕСТ (клип свест).....	273
ПРОБЛЕМ ФОКУСА И ЗАДРЖАВАЊА ПАЖЊЕ.....	276
НАВИКА БРЗОГ ДОБИЈАЊА ИНФОРМАЦИЈА ЗАГЛУПЉУЈЕ	280
НА УДИЦИ: ЦИКЛУС УВЛАЧЕЊА И СТВАРАЊА НАВИКЕ	282
ТЕХНИКЕ ОСВАЈАЊА И ЗАДРЖАВАЊА ПАЖЊЕ	286
ПРЕКОДИРАЊЕ: НОВЕ НОРМЕ	288
СМАЊЕЊЕ ОДГОВОРНОСТИ, СЛОБОДА	288
ДИГИТАЛНА ЗАВИСНОСТ	289
ГЛАВА 7. СОЦИЈАЛНО ОКРУЖЕЊЕ РУНЕТА	299
ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ: НОВО ПОВЕРЕЊЕ И НОВА МАНИПУЛАЦИЈА	299
НЕВИДЉИВОСТ (НЕПРЕГЛЕДНОСТ) СОЦИЈАЛНОГ ПРОСТОРА	300
СОЦИЈАЛНО ОКРУЖЕЊЕ РУНЕТА	302
АКАУНТ- ТО НИЈЕ ЧОВЕК.....	304
ИНФОРМАЦИОНИ МЕХУР ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА.....	305
СЕМАНТИЧКЕ КАПСУЛЕ И СОЦИЈАЛНЕ ИГРЕ	309
ЗАКЉУЧАК: ДИГИТАЛНИ ПРОСТОР – ИНСТРУМЕНТ И ПРОСТОР ДЕГРАДАЦИЈЕ ..	314

ГЛАВА 8. ЛОШИ САДРЖАЈИ (контент) НА МРЕЖИ	316
ТОКСИЧНИ КОНТЕНТ ИНТЕРНЕТА	318
ГЛАВА 9. ЉУДИ- ГРАБЉИВЦИ ИНТЕРНЕТА	324
ПРОТИВ КОГА СЕ ДРУЖИМО? СОЦИЈАЛНЕ ИГРЕ АДОЛЕСЦЕНАТА	324
МАЛТРЕТИРАЊЕ (хајка, булинг)	325
УЦЕНА.....	333
ОПАСНА ФЛОРА И ФАУНА ИНТЕРНЕТА	336
ГЛАВА 10. ГРАБЉИВЦИ – СТРУКТУРЕ И ПОКРЕТИ	344
ДЕСТРУКТИВНЕ СУБКУЛТУРЕ И ДЕВИЈАНТНА ДРУШТВА	344
КАКВЕ ДЕСТРУКТИВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ И ДРУШТВА ПОСТОЈЕ	346
РАЗВОЈ ДЕСТРУКТИВНИХ ПОКРЕТА НА РУНЕТУ.....	350
ПОСЛЕДИЦЕ УВЛАЧЕЊА У ДЕСТРУКТИВНЕ ПОКРЕТЕ.....	353
РАЗЛОЗИ БРЗОГ РАСТА ДЕСТРУКТИВНОСТИ.....	356
ЗАШТО СЕ ОВО РАДИ	356
ГЛАВА 11. МЕТОДЕ МРЕЖНЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ	359
УДИЦЕ ЗА ЛОВ: ПОТРЕБЕ АДОЛЕСЦЕНТА	359
ДРЕСУРА ЗА МАСОВНЕ ПОКРЕТЕ: ФЛЕШМОБОВИ, ТЕСТОВИ, ИГРЕ, ЗАДАЦИ	362
„МАКСИМАЛНО ПРОСЛЕЂИВАЊЕ“	363
ИЗМЕШТАЊЕ РЕАЛНОСТИ И ВРЕДНОСТИ	364
ЛЕВЦИ УВЛАЧЕЊА.....	367
У ЧЕМУ ЈЕ ИНТЕРЕС МАНИПУЛАТОРА.....	375
ШТА ЧИНИТИ: РАЗВИЈАТИ КРИТИЧНОСТ МИШЉЕЊА И САМОСТАЛНОСТ У РАСУЂИВАЊУ.....	382
ГЛАВА 12. РЕАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ВИРТУАЛНОГ ЖИВОТА	383
ШТА СЕ НА МРЕЖИ КАЖЊАВА ПО ЗАКОНУ	383
ШТА ЈЕ КРШЕЊЕ ЗАКОНА – ОДЛУЧУЈУ СУДСКИ ВЕШТАЦИ.....	397
ПОСЛОДАВЦИ ТАКОЂЕ ЧИТАЈУ ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ	403
КАКО ЋЕ ДА МЕ НАЂУ КАД САМ ПОД НАДИМКОМ (НИКОМ)	405
ДИГИТАЛНЕ ПЛАТФОРМЕ ДАЈУ ВАШЕ ПОДАТКЕ ОРГАНИМА ГОЊЕЊА И ДРЖАВНИМ СЛУЖБАМА	406
РЕАЛНОСТ ЈЕ БЛИЗУ: СЕАНСЕ РАЗВИРТУАЛИЗАЦИЈЕ	411

+ГЛАВА 13. КАКО СЕ ЗАШТИТИ НА МРЕЖИ	417
ЗАКОНИ О ЗАШТИТИ ЛИЧНОСТИ.....	417
ЗАКОН О ЗАБОРАВУ	419
КАКО СЕ ЗАШТИТИ НА МРЕЖИ ПРАВНИМ МЕТОДАМА.....	420
МРЕЖНЕ ЧИЊЕНИЦЕ И НАЧИНИ ДОКАЗИВАЊА.....	423
 ГЛАВА 14. ЈОШ ЈЕДНОМ: ОПШТИ ПРИНЦИПИ ДИГИТАЛНЕ ХИГИЈЕНЕ	426
БИТИ ПАЖЉИВ И ОСВЕШЋЕН.....	426
ДЕЦИ И ОМЛАДИНИ: МИСЛИТИ И БРИНУТИ О СВОЈОЈ БУДУЋНОСТИ	427
ПРЕПОЗНАВАТИ МАНИПУЛАЦИЈУ И МАНИПУЛАТОРЕ	428
 ГЛАВА 15. КАКО КОРИСТИТИ ИНФОРМАЦИОНИ	
ПРОСТОР НА КОРИСТ СЕБИ И ДЕТЕТУ	430
КОМУНИКАЦИЈА.....	431
ОБРАЗОВАЊЕ.....	432
„УРАДИ САМ“	434
ЗАРАДА	435
СОПСТВЕНИ ПРОЈЕКАТ	436
 ГЛАВА 16. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА МАЛО ФИЛОЗОФИЈЕ:	
ШТА ЈЕ ЧИНИТИ ДРУШТВУ И ДРЖАВИ СА РАЗВОЈЕМ „ДИГИТАЛНОСТИ“	437
„А Ш’О ТИ СТАЛНО МРАЧИШ?“	437
ДИГИТАЛНИ ЦУНАМИ.....	439
ИНТЕРНЕТ – ЗОНА СЛОБОДЕ?	441
МАРСОВСКИ СОЦИЈАЛНИ ПЕЈЗАЖ	444
СВЕТСКА ДИГИТАЛНА ЕЛИТА ЗНА ШТА РАДИ	446
ПИВО ИЗЈУТРА НИЈЕ САМО ШТЕТНО, ВЕЋ И КОРИСНО?	448
БОГ ТЕХНОЛОГИЈЕ: СВЕ ШТО ВАМ ЈЕ ОБЕЋАВАЛА РЕЛИГИЈА – ОВДЕ И САДА	450
ШТА НАМ ЈЕ ЧИНИТИ.....	454
РЕЧНИК.....	456
О ЉУДИМА	456
О ТЕХНОЛОГИЈАМА.....	457
ДЕСТРУКТИВНИ ПОКРЕТИ НА МРЕЖИ	459

ОД АУТОРА: О ЧЕМУ ЈЕ И ЗА КОГА ЈЕ ОВА КЊИГА

СУКОБ ГЕНЕРАЦИЈА

Прилично често се може чути тврдња да код нас (а и у целом свету) постоји јаз између старије генерације, која није навикла на „технологију“ и омладине, за коју су дигиталне технологије и гаџети постали основ живота и комуникације.

Ми у књизи не кажемо да, млади боље владају технологијама, како је то данас прихваћено код новинара и чиновника. А у ствари то је илузија. Омладина не влада никаквим технологијама, они су једноставно напредни корисници свакодневних уређаја, гаџета и сервиса, и не више од тога. *Технологијама* владају и баратају програмери и девелопери сервиса и гаџета.

Јаз, по нашем мишљењу постоји и он је реалан, али уопште није везан са проблемом „освајања технологија“ за старије покољење. Те „технологије“ нису компликованије од кућних апарата. Да, многи, до данас, не могу како треба, да освоје руковање даљинским управљачем медијацентра или менијем машине за прање веша, али то није због мањка интелигенције већ због лењости, зато што не желе да се удубе, да читају упутство за употребу и т.д. Исто је и са технологијама.

Истински дигитални јаз је везан за дефицит пажње према деци. То је социјални јаз а не технолошки јаз. Одрасли су својој деци уручили паметне телефоне (смартфоне) са надом да их она неће узнемиравати и одвлачити од важних „одраслих“ послова. То је упалило и данас децу и не виде и не чују. Све до оног тренутка док се са њима не догоди нека непријатност из „дигиталних“ разлога.

Наравно, апликације у смартфону, друштвене мреже имају довољну „лепљивост“ и увлаче у себе оне који су спремни да им посвете по

неколико сати дневно. Тако се и ствара јаз: мама ради, пере, храни дете, а дете комуницира не са њом већ са „френдovima“ у телефону.

У књизи ми желимо да надокнадимо тај дефицит пажње, да подсетимо на то, колико је важно знати шта деца раде у дигиталном пространству и да отклонимо илузоран (а често и врло згодан) осећај беспомоћности пред новом дигиталном реалношћу, који се појавио код одраслих, који се налазе са оне стране јаза.

ОСЕЋАЈ БЕСПОМОЋНОСТИ КОД УЧИТЕЉА И РОДИТЕЉА

На жалост, већина савремених родитеља заиста и не барата дигиталним технологијама и гаџетима толико добро као њихова деца. Најчешће зато што и родитељи и учитељи имају чиме да се забаве и занимају и без разбихриге преко смартфона. А омладини је дигитална комуникација главна преокупација, док у исто време уче да баратају са бројним новим апликацијама и сервисима, стичу нове дигиталне пријатеље и стварају дигиталну зависност и отуђују се од родитеља.

Одрасли такође често бивају на друштвеним мрежама. Међутим „дигитални јаз“ међу генерацијама несумњиво постоји: родитељи обично не знају чиме се бави њихово дете на Мрежи. Ово се дешава, између осталог, и зато што родитељи смартфон схватају као усавршену цуцлу, средство за смиривање које омогућава да се не обраћа пажња на дете. „Шта год – дете да се замаје - само да не плаче.“

У већини случајева, везаних за појаву деструктивног понашања деце (улично насиље, самоубиство, наркотици), испоставља се да родитељи ни појма нису имали чиме се њихово дете бави на Мрежи, ко су му „пријатељи“¹, о чему се они дописују. Па и више од тога, нису имали појма ни како то сазнати, а често их то, у принципу, није ни занимало.

Када на крају крајева, комуникација на Мрежи, игрице и друге дигиталне забаве по неколико сати дневно, у току неколико година, иза-

1 Управо „пријатељи“ а не пријатељи – између ова два појма постоји велика разлика, чији опис захтева посебну главу. Ми се овом разликом бавимо у глави 6.

зову озбиљне промене на детињој психи, родитељи почињу да схватају и увиђају да се дете веома променило, али и да га не препознају и не схватају а и да не могу да нађу заједнички језик са њим.

ДЕЦА ВАСПИТАНА СМАРТФОНОМ

Савремена деца и омладина се мењају: она постају зависна од смартфона, стално им је потребна комуникација са „френдovima“, она губе фокус пажње, губе поштовање за знање и за књиге, код њих се јавља блиц разум.

Многи експерти пишу, да деца и омладина, уопште не треба да користе дигиталне апарате, јер је њихов мозак у фази развоја. И због непрестаног, по 5-7 сати дневно, „рада“ и „комуникације“ са дигиталним апаратима њихов мозак се може оформити на неки, досад непознат начин.

Озбиљних истраживања, како на дечији мозак утиче коришћење смартфона, још увек нема. И највероватније у следећих 5-10 година неће их ни бити, тако да проблем за сад још није ни препознат а тим пре ни проучен.

Ми једноставно не знамо, шта се дешава и какву смо Пандорину кутију отворили. Али понешто је већ сада јасно – и о томе и јесте ова књига.

ДИГИТАЛНЕ ЏУНГЛЕ

Сви савремени градски житељи су навикли да живе у контролисаном простору: у градовима који имају паркове, шопинг центре, школе, универзитете, биоскопе, градски превоз. У дивљину, у неконтролисану природу ми ретко одлазимо – једино на излет или роштиљ.

У контролисаном простору се чисти и односи ђубре, одржава се ред и мир, постоји обезбеђење и камере, нема дивљих животиња, опасних рупа и провалија.

Исто схватање и исту представу ми преносимо и на дигитално окружење: нама се чини „по дифолту“ (подразумева се), да је то неки забавни парк са игралиштима и атракцијама.

Деци и омладини – тим пре: јер, она се од детињства „мувају“ и „весе“ у таквом окружењу, навикнута на обавезну и подразумевану безбедност у школи, тржном центру, парку и код куће.

Али у суштини за ред и мир на друштвеним мрежама нико није задужен, друштвене мреже су пуне опасних животиња, рупа и провалија. Дигитални свет и окружење су данас – џунгле, у којима пребивају опасне грабљивице, расту отровне биљке, лете досадни и отровни инсекти, који преносе опасне инфекције, а под ногама су – скривене јаме и живи песак.

Док се у дигиталним џунглама не уведе ред, у њима треба бити врло опрезан, и скрупулозно пазити на дигиталну хигијену а према тамошњим створењима бити неповерљив.

Наша књига је о томе.

ОТКУД МИ АУТОРИ КЊИГЕ СВЕ ТО ЗНАМО

Ми смо и сами родитељи који су забринути за дигиталну безбедност своје седморо деце. Поред тога ми смо експерти за информациону безбедност. Са својим колегама у компанији „Крибрум“ ми се од 2010. године професионално бавимо праћењем (мониторингом) и анализом друштвених мрежа руског Интернета (Рунета).

Ми пратимо отприлике 340 милиона регистрованих налога на свим друштвеним мрежама и сервисима Рунета – на мрежама ВКонтакте, Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, Однокласники, МойМир, TikTok и другим а такође више од 20.000 средстава масовних информација (СМИ), медија и стотине хиљада блогова.

То је отприлике 150 милиона постова дневно (до 30.000 постова и 100.000 лајкова у секунди). Све важне и често обнављане налоге – 75% свих постова – ми пратимо и проверавамо на сваких пет минута, а остале – на сат-два.

У суштини „Крибрум“ – то је велики претраживач (као што су Google или „Јандекс“), који обавља претраге не на обичним сајтовима већ у социјалном окружењу Рунета.

„Крибрум“ у сваком тренутку сакупља такозване Велике Податке о свим корисницима друштвеног Рунета, што нам даје могућност да процесе сагледавамо „одозго“, из птичије перспективе. И да препознајемо разне законитости и тенденције које се не примећују „одоздо“.

У компанији ради више десетина аналитичара и дипломираних бихевиористичких психолога, који имају искуство рада са проблематичном омладином и деструктивним покретима. Ми издајемо редовне извештаје о свим деструктивним покретима на Рунету. Уз помоћ „Крибрума“ и заједно са специјалним државним Центром за проучавање и мрежно праћење ми, од 2016. године, проучавамо деструктивне покрете на друштвеним мрежама (везане за самоубиства, криминал, пуцњаве у школама и др.).

О овоме ћемо подробније говорити касније.

Да бисмо предухитрили питање: „Како је могуће да ви у књизи говорите о дигиталном трагу и упозоравате на праћење, а и сами се бавите управо тиме?“ – ми одмах да кажемо: ми не пратимо људе, ми проучавамо понашање **акаунта (налога)**, постова на друштвеним мрежама, у суштини проучавајући њихово **масовно** понашање; **ми не детектујемо личност корисника**, не извлачимо његово име и презиме, и адресу, не пресрећемо ничију комуникацију и не приказујемо рекламу, не продајемо наше податке о налозима рекламним агенцијама. Ми пратимо масовна понашања корисника на Мрежи; таква посматрања, чак и деперсонализована, су сасвим довољна да би се извлачили потребни закључци, о којима говоримо између осталог у књизи.

О ЧЕМУ ЈЕ И ЗА КОГА ЈЕ ОВА КЊИГА

Ову књигу смо у првом реду писали као приручник за родитеље, васпитаче и учитеље, који су се, неочекивано суочили са „дигиталним цунамијем“ а да нису били припремљени – да бисмо им помогли да осазнају ризике и проблеме и да би научили да се са њима носе у процесу васпитања деце и омладине.

Међутим, скоро сви ми смо – родитељи, старија браћа и сестре, васпитачи „дигиталних урођеника“ или барем забринута деца пензионера, који су купили смартфон. А и уопште, о већини овде описаних опасности и ризика, треба да знају практично сви, којих се тиче дигитална сфера: сви они који користе смартфон, ко посећује Интернет.

Тако да се може рећи да је ово књига – за сваког ко се приватно или пословно сусреће са дигиталним окружењем, а да није експерт за дигиталне технологије: професионални програмер, девелопер интернет-сервиса или стручњак за информациону безбедност.

Ова књига вам неће дати готове рецепте за „поправљање ситуације“ у случају дигиталне зависности, отуђења омладине, а неће ни понудити гарантоване начине борбе са деструктивним понашањем на Мрежи. У првом реду зато што се ситуација на Мрежи врло брзо мења, нови покрети, нови ризици и опасности се појављују буквално сваког месеца.

А сем тога, ми смо принципијелно против „лечења на даљину“.

Ми желимо да читаоцу предложимо општу слику, да му дамо представу о томе, како се одвија увлачење омладине (и одраслих) у дигитално окружење, која су опасна места и појаве тамо прикривене, које опасне појаве се крију у тим дигиталним џунглама и како оне лове омладину.

Ми не претендујемо на пун опис свих дигиталних појава. То и није могуће – Мрежа је превелика и превише брзо се мења.

Али као што је речено, **познавање малог броја принципа замењује знање великог броја чињеница**, нарочито у епохи промена, у којој данас живимо. Те принципе смо описали у главама које следе – о сајбер-ризицима, дигитални траг корисника, слабе и јаке везе на Мре-

жи, квалитет информације, дигитална зависност омладине и грабљиваца који их лове у дигиталним џунглама.

Основни закључак, који би требало по нашем мишљењу да изведе читалац, је да се не сме игнорисати дигитално отуђење деце, не сме се бити уверен да ако дете седи поред смартфона и не узнемирава родитеље – да је све то у реду.

Напротив, ми желимо да побудимо одрасле да се напредују и зароне у ту дигиталну бујицу заједно са својом децом, за коју они сnose одговорност пред друштвом, државом, самом децом и својом савешћу.

ДАТИ АРГУМЕНТЕ ЗА РАЗГОВОР СА ОМЛАДИНОМ

Адолесценти² ако и „владају технологијама“ – то јест умеју да притискају дугмиће на смартфону – обично нису склони ка рефлексiji, не осазнају то што се са њима догађа у дигиталном окружењу. Они просто пливају низ матицу, која их може однети куд било. Неко треба да разговара са њима, да им објасни појаве око њих, да им предочи ризике.

Задатак одраслих је – да говоре деци, како је организован живот и како да се понашају са другим људима. А раније то није било тешко: још од најранијег детињства деци су причане и читане бајке, у којима су биле скривене основне животне ситуације (условно говорећи „не разговарај са странцима у шуми и не говори куда и код кога идеш“), а у каснијем узрасту су давани савети на тему како успостављати и градити односе.

Али објаснити адолесценту, шта се дешава у дигиталном окружењу, чак и на елементарним примерима, одрасли данас обично нису способни. То код адолесцената ствара лажан осећај надмоћи, осећај да они све схватају боље од родитеља и да све могу и сами да реше.

2 Да бисмо олакшали, сматраћемо као „адолесцента“ омладинца од 14 до 17 година, мада већина појава које се описују у књизи се односе и на децу од 7 до 13 година.

А то, наравно није тачно и веома је опасно.

У књизи ми желимо да наведемо родитељима и педагозима, уверљиве аргументе и да им предложимо интересантне теме за разговор са децом. Можда ће ти разговори помоћи адолесценту да избегне неке од опасности у дигиталном окружењу.

Наравно, потребно је просвећивање о овој теми и самих одраслих: учитеља, родитеља, правника, законодаваца.

Ми дајемо дозволу свима који се баве проблемом деструктивних покрета код младих и дигиталним образовањем адолесцената, да слободно цитирају материјале из књиге, да их користе за стварање курсева, извештаја и чланака.

КАКО ЧИТАТИ ОВУ КЊИГУ

Ми почињемо од општих принципа и прелазимо на конкретне ризике и опасности а даље (понекад) – на конкретне препоруке.

Међутим ова књига се може читати и на прескок, по главама. Ако вам је, на пример, интересантан дигитални траг – одмах отворите главу 2.

У њој има довољно информација за разумевање дигиталног трага и праћења корисника.

У књизи се информације понекад намерно понављају: описују се случајеви разматрања једне те исте теме, једног те истог феномена са разних страна. То је тако урађено, као прво зато што је понављање – мајка учења, а као друго, управо због оних наших савременика који имају мањак времена и/или пажње, који читају на прескок, без реда, од места на коме су случајно отворили књигу – на тај начин, свака глава је максимално самодовољна.

Издање је намењено у првом реду родитељима и учитељима, али на многим местима ми, као да се обраћамо самом адолесценту директно. То је урађено намерно – да би се читаоцима предложили готови примери аргументације у разговору са васпитаницима.

Пишући књигу ми се нисмо трудили да урадимо научно истраживање – ми смо тежили да отворено поразговарамо о теми дигиталних ризика и дигиталног отуђења. И зато нека вас не збуни обиље повезница (линкова) на чланке психолога и других стручњака за мрежну комуникацију и дигиталне ризике. Ми саветујемо да не будете лењи и да прочитате барем део тих чланака: по правилу материјал је тамо изложен подробије, а препоруке – конкретније, него у глави књиге.

ДИСКЛЕЈМЕР ИЛИ ОГРАДА

Желимо да замолимо читаоца да ову књигу не схвати као детаљан и апсолутно тачан научни рад или енциклопедију мрежног живота. Иако се и аутори и консултанти професионално баве информационом безбедношћу, анализом друштвених и деструктивних покрета, нисмо имали за циљ да у свакој глави у потпуности размотримо проблем и да наведемо апсолутно тачне рецепте. Напротив, ми смо се трудили да читаоцима дамо општу представу о постојећим проблемима и опасностима и да им побудимо жељу да се упознају са њима и методама **самосталне** заштите.

Ако се у некој глави не разматрају сви, без изузетака видови опасности и типови опасних учесника, ако није речено о ономе што сте недавно чули од комшијског омладинца – студента или предавача на YouTube – то је у реду. Мрежне опасности и појаве у социјалној сфери се појављују и мутирају тако брзо да ниједна књига не стиже за њима.

Наравно, професионални социолози или експерти за деструктивне заједнице, психолози – бихејвиористи или запослени у сајбер-секторима специјалних служби, могу изнети сијасет замерки поводом дубине разраде конкретних тема, непотпуности охвата целог спектра појава или академског и научног инструментаријума. Али да поновимо: ово није научна монографија и није курс борбених социјално – информационих технологија за оперативце МУП.

КО СМО МИ: КОЛЕКТИВ АУТОРА И КОНСУЛТАНАТА

ИГОР АШМАНОВ

Рођен 1962. године у Москви, у породици математичара и професора. Завршио математичко усмерење у средњој школи, студирао на математичком факултету Московског Државног Универзитета (МГУ), још 1983. године, почео да се бави програмирањем и вештачком интелигенцијом у одељењу вештачке интелигенције Рачунског Центра Академије Наука СССР. По националности Рус, православан, ожењен, отац петоро деце.

■ ОБРАЗОВАЊЕ И НАУЧНА ДЕЛАТНОСТ:

- Дипломирао математички факултет МГУ на катедри више алгебре (1983);
- Магистар техничких наука (1995) са темом примењене лингвистике и вештачке интелигенције;
- Шеф катедре дигиталне социологије ВШССН МГУ.

■ ПРОФЕСИОНАЛНА ДЕЛАТНОСТ:

- Девелопер система вештачке интелигенције (ВИ) од 1987. године;
- Један од аутора система правописа ОРФО (примењена и уграђена у Microsoft Office);
- Извршни директор претраживача „Рамблер“ 1999-2001 година;
- Девелопер спам-филтера (данас „Антиспам Касперског“);
- Дивилопер система анализе друштвених мрежа, виртуелних саговорника, агрегатора новости.

- **ПОСЛОВНА АКТИВНОСТ:** Председник компаније „Ашманов и партнери“, Председник компаније „Крибрум“, оснивач још пет компанија у области ВИ.

- **ДРУШТВЕНИ АКТИВИЗАМ:** Учесник у развоју програма „Дигитална економија“ (ДЕ), руководилац подгрупе „Заштита права личности у ДЕ“, повереник В.В. Путина у 2018. години, члан Савета за развој грађанског друштва и права човека при кабинету Председника РФ. Један од креатора модула „Безбедност у дигиталном простору“ у уџбенику нове генерације за 8-9 разреде за предмет „Основне безбедности живота“.

НАТАЛИЈА КАСПЕРСКА

Родила се у Москви 1966. године, завршила средњу школу, затим – Московски институт електронског машинства (факултет примењене математике). После рађања двоје деце, 1994. године, почела да ради у одељењу антивирусних решења ИТ компаније КАМИ. Основала 1997. године „Лабораторију Касперског“ и била генерални директор и Председник Управног одбора до 2011. године.

Оснивач компаније InfoWatch. По националности Русиња (са немачким коренима), православна. Удата, мајка петоро деце.

■ ОБРАЗОВАЊЕ:

- Дипломирала на Московском институту електронског машинства на факултету примењене математике (1987.);
- Бакалавар пословне администрације, Отворени Универзитет Велике Британије;
- Шеф катедре информационе безбедности ВЕШ.

■ ПОСЛОВНА АКТИВНОСТ:

- Суоснивач „Лабораторије Касперског“, водеће руске компаније у области информационе безбедности;
- Суоснивач компаније „Крибрум“, водеће у систему анализе друштвених мрежа и СМИ, акционар пет компанија у области безбедности и вештачке интелигенције;
- Директор и основни акционар групе компанија InfoWatch, руског лидера у области борбе са цурењима поверљивих информација.

■ ДРУШТВЕНА ДЕЛАТНОСТ:

- Руководилац радне групе „Информациона безбедност“ националног пројекта „Дигитална економија Руске Федерације“ (ДЕ);
- Председник председништва Асоцијације произвођача програмских производа (АРПП) „Домаћи Софт“;
- Члан експертског савета за руске програмерске производе при Минкомсвјази РФ, члан грант комитета Фонда „Сколково“;
- Члан радне групе за измене Устава РФ 2020. године, аутор измене у чл. 71 о заштити података грађана;
- Члан иницијативне групе за кандидовање В.В. Путина на председничким изборима 2018. године, повереник градоначелника Москве С.С. Собјанина 2018. године, члан штаба ОНФ.

Консултанти

АРТЈОМ НИКОЛАЕВИЧ КУРИЦИН – аналитичар, руководилац одељења специјалних пројеката АО „Крибрум“. Сфера интереса: анализа и проучавање деструктивних садржаја – „контента“ и деструктивних појава и субкултура, које се шире на друштвеним мрежама.

Завршио Московски Универзитет Министарства Унутрашњих Послова (МВД) у Рјазањи, специјалност „правник“. Служио у јединицама за борбу против екстремизма. Службу завршио у апарату Министарства Унутрашњих Послова (МВД) Русије. Коаутор аналитичких извештаја „Фалсификовање историје. Манипулације на друштвеним мрежама“, „Демонтажа херојских модела“, „Информациони рат против Русије. Стварање обличја непријатеља“. Један од креатора „Безбедност у информационом простору“ у иновативном уџбенику нове генерације за 8-9 разред за предмет „Основе безбедности живота“ и наставно - методолошких упутстава за предаваче Центара дигиталног образовања деце „ИТ-куб“, сачињених уз подршку Министарства просвете Руске Федерације. Један од аутора зборника материјала „Проблеми социјалних конфликта у савременој психологији“ (2018.)

Узима активног учешћа у образовном и просветном раду, држећи наставу на МГУ Ломоносова, Баумана, НИУ ВЕШ и другим високошколским установама.

ЈУРИЈ СЕРГЕЈЕВИЧ СИНОДОВ – новинар, главни уредник, истраживач друштвених мрежа. Школовао се и објављивао у „Академији новинарства „КоммерсантЪ“. Од 2019. године директор развоја „СМИ2“, професор новинарства на неколико високошколских установа (ВЕШ, СевГУ, МГУ), добитник стручне интернет – награде „РОТОР“ као новинар и главни уредник године.

Оснивач и главни уредник сајта Roem.ru, који се бави радом руских новинских медија и интернет – компанија, радио у РБК, „Рамблер“, „Вебпланети“, Lenta.ru.

Члан управе Регионалног друштвеног центра интернет – технологија (једна од најстаријих друштвених организација Рунета, која се бави стварањем позитивног интернет – окружења и популаризацијом интернет -технологија).

Већ много година проучава комуникациону специфику друштвених мрежа.

СЕРГЕЈ ИГОРЈЕВИЧ ТУЛАЕВ – предузетник, истраживач проблема безбедности интернет – сервиса и паметних телефона (смартфона).

Узео учешћа у стварању друштвених мрежа, великих забавних пројеката.

Проучава особености понашања интернет – корисника и корисника мобилних гаџета, увлачења у интернет – зависност и технологије мрежних манипулација.

Аутор циклуса предавања, посвећених утицају широког коришћења смартфона на друштво, ризике и опасности везане за то.

ИСКАНДЕР СУЛЕЈМАНОВИЧ ВАЛИТОВ – новинар, магистар медицинских наука, неурофизиолог. Сфера интереса: филозофија и методологија здравства, образовања.

Друштвени радник, члан Зиновјевског клуба МИА „Русија данас“. Тренутно се бави развојем антропотехничког приступа болестима и здрављу, проблемима формирања мозга и разумној делатности човека. Коаутор књиге „Руска лекција историје“. Објављиван у журналу „Однако“.

Завршио медицински факултет Казанског медицинског института 1979. године. Одбранио магистарску дисертацију из неуро-физиологије. Руководио Институтом здравља при Министарству здравља Републике Татарстан, створио службу скрининга становништва града Казањ на дијабетес, мрежу школа за оболеле од дијабетеса, службу хуманитарне подршке за онколошке болеснике, научно – производну јединицу за развој, производњу ендохируршке опреме и обуку хирурга, службу мониторинга ширења СИДЕ у Републици Татарстан и др.

Радио као саветник министра здравља Украјине, као саветник заменика Председника Владе Украјине за социјално – хуманитарна питања.

Бавио се антикризисним управљањем у бизнису. Управљао крупним политичким пројектима, између осталог предизборним кампањама. Учесник Московске методолошке секције, суоснивач и извршни директор Фонда „Архив Московске методолошке секције“. Иницијатор и организатор друштвено – политичког покрета украјинских лекара „Пулс Украјине“

УВОД. НОВА ЕПОХА

У претходних неколико циклуса увођења нових технологија, свет се неколико пута променио, али како? Да ли је постало боље или горе? Уопште узевши промене – да ли је то добро? И да ли је баш тако неизбежно?

ТЕХНОЛОГИЈЕ – ДОБРО ИЛИ ЗЛО?

У последње време, сигурно сте чули много упозорења о опасностима од дигиталне сфере, између осталог од делатника индустрије информационих технологија.

У књизи ћемо их подробно размотрити. Али прво је потребно одговорити на за читаоца важно питање: да ли су аутори заиста назадњаци и не виде ништа добро у савременим дигиталним технологијама?

Треба рећи да се ми последњих 30 година бавимо искључиво дигиталним технологијама – то је наша професија. Ми смо завршили техничке институте и у својим животима већ четвртину века се нисмо професионално бавили ничим другим до „дигитализацијом“.

Ми развијамо програме за дигиталну безбедност, претраживаче, неуронске мреже и апликације вештачке интелигенције. Ми сами смо учествовали у стварању тог дигиталног света – изградиле део њега, макар и не тако велики, оног у Русији, и управо зато видимо дигитални свет без улешавања и илузија – онаквог какав он и јесте.

Али сви знају да су технологије – добро, уз помоћ технологија свет се променио!

Свет се заиста променио. Данас скоро свако има персонални рачунар, смартфон, фитнес-наруквицу, налог на Фејсбуку, фотографије на Инстаграму, четује на ВотсАпу, користи „Јандекс Такси“. Супер да? Не, није супер.

Људима је угодно – савремено и брзо. Шта ту није по вољи?

Није по вољи неколико ствари.

Прво: правац тих промена не одређујемо ми. Ми прихватамо новине какве су да јесу и послушно се прилагођавамо промењеном свету.

Друго: све ове новине су – дарови Данајаца. У суштини предлаже се мењање нечег истинског на нешто лажно. Ефективност производње од употребе компјутера не расте (да, да, то је прилично изненађујућа али проучавана и доказана чињеница), једноставно се мењају начини и форме рада.

Да ли је то вредна промена? Рад на компјутеру – уместо рада у фабрици или на грађевини. Комуникација на друштвеним мрежама – уместо комуникације уживо. Слабе везе на Мрежи – уместо јаких уживо. Мењање традиционалне друштвене организације и комуникације на пријављивање у групе и блогове. Мењање традиционалних вредности и послова на притискање дугмића. Уместо реалних знања – резултати претрага на претраживачима. Уместо читања књига – читање коментара. Уместо новинарства – бујица жуте штампе.

Комуникација у четовима није једнако вредна као лични контакт.

Погледајте око себе: на улици, у кафићу, у јавном превозу, на аутобуској станици људи „чешкају“ смартфоне. А шта су радили пре 20 година? Они су читали књиге и новине, пушили, разговарали, смејали се. Гледали кроз прозор и на околину.

А шта раде данас, читају нешто важно? Не. Они су усамљени, никога не примећују, сатима одговарају бесмисленим одговорима на

бесмислене одговоре, непознатим мрежним креатурама, играју бесмислене игре или гледају бесмислене видео снимке, бесмислених видеоблогера. Нешто није у реду са новим технологијама. И ми, креатори тих технологија, то такође видимо.

ЗАКОН СТАРЦОНА

Постоји прилично једноставан, (чак помало и шаљив) закон Старцона³, који је формулисао писац научне фантастике Старцон, пре још 50 година: **90% било чега је – бесмислица**⁴.

Ово значи да је у већини процеса, догађаја, садржаја – свега што се догађа – највећи део бескористан или чак штетан. Једноставно зато, што се све раније или касније квари а тачније, **људи су склони да покваре све што им падне у руке.**

Исто се односи и на, за дивно чудо, нове, тако корисне информационе технологије – Интернет, смартфоне, друштвене мреже и т.д. Из неког разлога у сваком бурету нових технологија постоји кашика жучи. Све су оне са – неком кварежи.

Резултат (или цена) прихватања нових технологија у нашим животима – је мноштво необичних, штетних, негативних појава: поштански спам⁵, доколица „офисног планктона“ (канцеларијских службеника), зависност од друштвених мрежа која нам уништи по неколико сати дневно, непрекидно гледање у смартфон, блиц разум, кратка памет, неспособност да задржимо фокус пажње, непрестани ток фејкова и вести, масовне манипулације свешћу, пропаганда, плашење, преваре.

3 https://ru.wikipedia.org/wiki/Закон_Старджона

4 У оригиналу: Ninety percent of everything is crud. Crud — је „бесмислица“ у оштрој форми, али није „г*вно“ како се обично мисли. Да је Старцон хтео то да каже он би написао сгар.

5 Спам — нетражена и досадна реклама (названо по врло досадној реклами конзерви „Спам“).

Узмимо на пример електронску пошту. У њој тих фамозних 90% је ђубре, спам – нигеријска писма, мамци за сајтове, фишинг, финансијске пирамиде, ужаси и хорори. Ви можда нећете видети део тог спама, зато што на његовом путу ка вама већ стоје спам-филтери (које су, између осталих, креирали и аутори ове књиге), али он тамо постоји и чини отприлике 95% свих писама.

На Интернету је 90% прљавштина, порно, провокација, екстремизам, вируси, хакери, трговина наркотицима, рекламни „џинс“⁶ и т.д. У смартфонима – тотално праћење. На друштвеним мрежама – апсолутна видљивост, праћење, фејки, преваре, флешмобови, идеална манипулативност. Шта се ово ради?

Све то нису случајне, већ **неопходне, неизбежне последице** нових технологија. Трулеж – изнутра, у сржи, у бити. Одмах после појаве и примене нових технологија, принуђени смо да почнемо борбу са том прљавштином, са тим отровима. На пример: први спам се, у електронској пошти појавио, буквално на самом почетку, још када је њу користило само неколико стотина људи. Први вируси су кренули свој пут по компјутерским мрежама 80-их година прошлог века, када је корисника било тек неколико хиљада.

Зашто је то тако?

Разлог је врло једноставан. Ствар је пре свега у парама, зато што је циљ увођења нових производа и технологија – увек новац, то је данас једино *мерило*. Ми живимо у капитализму у коме о свему одлучује капитал.

А оно што се претвара у паре, на следећем кораку се обавезно претвори у потпуну бесмислицу. Писац фантастике Старџон је из тог света, зато он и описује свој свет, својим законом Старџона.

То је нови циклус, постмарксистички: *технологија* → *новац* → *бесмислица* па опет *технологија* → *новац* → *бесмислица*. И тако даље.

6 Скривена реклама у форми чланка или новости.

ДИГИТАЛНИ МОУГЛИ: ГЕНЕРАЦИЈА „ДИГИТАЛНИХ АБОРИЦАНА“

*Мама долази у обданиште по дете.
Види да су деца у базену са песком а учитељица спава на клупи.
Зашто спавате? Сва ће деца да вам се разбеже...
Неће она никуд, Wi-Fi је само до границе игралишта.*

Савремена деца се рађају у дигиталном свету. Можемо их звати „дигитални аборицани“ или „дигитални домороци“ (на енглеском digital native).

Домородац, аборицанин – није увреда, ова реч једноставно означава „локални“, „домаћи“, „онај ко се родио овде, на овој земљи“. Прва генерација „дигиталних домородаца“ за последњих 20-25 година – то је покољење краја 90-их – почетка 2000-их, која се родила када су родитељи већ имали компјутере и мобилне телефоне. Данашње покољење се рађа, када је смартфон већ на сваком столу и у сваком џепу.

Условно говорећи:

- 1995–2004 – компјутер код родитеља;
- 2005–2014 – таблет од колевке;
- од 2015-те – генерација палца или „палчића“, родили су се са смартфоном у руци.

За „младалачке генерације“ је смишљено много назива и одредница, али ми их нећемо користити – оне немају везе са правом социологијом. За нас је најважније да је дигитална сфера природно окружење за данашњу, савремену децу и омладину.

„Дигитални домороци“ имају заједничке особине психе.

- **ВИРТУЕЛНА РЕАЛНОСТ ИМ ЈЕ БЛИЖА И РАЗУМЉИВИЈА ОД ПРАВЕ РЕАЛНОСТИ** – игре на телефону су важније од играња са вршњацима или читања књига; уместо комуникације, адолесценти седе ћутећи у групи у којој је свако заокупљен својим смартфоном.

- **БЛИЦ СВЕСТ** – уситњено, гранулисано примање и коришћење информације, неспособност да се прочита више од шест пасуса одједном, да се гледа видео дуже од два минута; немогућност држања фокуса пажње, жеља да се сво време пребацује.
- **ПРЕТРАГА УМЕСТО ЗНАЊА** – непрестана провера информације на претраживачу уместо памћења чињеница, делимична информисаност о свему, презир према знању.
- **СЛАБЕ ВЕЗЕ УМЕСТО ЈАКИХ** – вештачки, мало упознати „пријатељи“ на Мрежи, део којих – равнодушни странци или непријатељи.
- **„НИСИ ИНСТАГРАМНУО – ЗНАЧИ НИЈЕ НИ ПОСТОЈАЛО“** – вечита јавност, навика да се увек буде на сцени, пред публиком, да се о свим догађајима и чињеницама из свог живота саопштава свима, качи фото и видео о себи; потпуна видљивост, али при том фалш, стварање лажне представе о себи, зависност од „привида“, од слике о себи другима.
- **„ДИГИТАЛНА ПОДИВЉАЛОСТ“** – делимична информисаност о свему, подивљалост, немање културе. Нема навике да се чита, да се добијају систематска знања, да се проучава култура, катастрофално незнање историје, литературе, математике.
- **ПРОБЛЕМИ СА ЗДРАВЉЕМ** – кривљење кичме, кварење вида и општег здравственог стања.
- **ДИГИТАЛНА НАРКОМАНИЈА** – зависност од смартфона и „пријатеља“, непрестано ишчекивање порука, лајкова, коментара.

То нису случајне последице, па чак ни успутни ефекти технологија, како то бива код корисних лекова. То су саставна, уграђена, кључна својства савремених дигиталних технологија, за рачун којих се оне и шире и освајају публику.

ТО НИЈЕ СЛУЧАЈНО: ГЕЈМИФИКАЦИЈА И АДИКЦИЈА

Оснивачи и креатори друштвених мрежа и других сервиса, отворено пишу у својим књигама и мемоарима, да су се трудили да створе и развију код корисника дигиталну зависност, користећи већ познате или нове психолошке технике привлачења и увлачења, малих награда и мотивација, непрестаног ишчекивања, „допаминску наркоманију“, „бесконачну чашу“ порука и сличне начине хватања корисника на удицу.

Често „интернет-олигарси“ у интервјуима говоре да сопствену децу ограничавају у коришћењу смартфона, Интернета и друштвених мрежа, управо зато што сами одлично знају и схватају, како раде ове технологије увлачења и привлачења.

У даљем тексту ћемо подробније објаснити социјално-психолошке карактеристике игара и мрежне комуникације.

ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ: НОВО ПОВЕРЕЊЕ

Људи проводе на друштвеним мрежама по 6-8 сати дневно. Понекад, више него на послу или у школи!

Корисници их сматрају својим интимним простором, информацијама од „пријатеља“ верују више него било ком званичном средству масовних информација и комуникација (СМИ), они су потпуно незаштићени од манипулација злонамерних учесника социјалног простора. Међутим, на друштвеним мрежама оперише огроман број професионалних манипулатора: рекламних агената, пропагандиста, политичких технолога, екстремиста и криминалаца.

Социјални медијски простор је – идеално окружење за рекламу, утицај на ум, криминал, информационе ратове, екстремизам и организацију немира.

ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ: НИСУ ПАРК ВЕЋ ЏУНГЛА

Замислите да Ви (или Ваша деца) улазите у градски парк. Иако Ви то не примећујете, али у њему се непрестано пази и одржава безбедност:

- нема животиња грабљивица и отровних биљака;
- нема опасних људи, напасника, пијанаца;
- нема провалија, палог дрвећа, рушевина, разбијеног стакла под ногама, бодљикаве жице у трави;
- нема ђубрета, постоје канте за ђубре, пут је чист, клупе офарбане;
- нема опасног јела и пића;
- постоје патроле, СОС-линије за позивање полиције, посетиоци пазе на ред и мир.

Неко брине о свему томе. Ми знамо ко је то – градске и општинске власти, МУП, ђубретари и т.д. Али деца и адолесценти о тим „неким“ обично ништа не знају, не размишљају и немају појма о раду на одржавању друштвене безбедности.

Њих то нарочито и не интересује, за њих се то подразумева, као постојање воде у чесми и светла у стану. Они, безбедност на улици, у градском превозу, парковима, шопинг центрима, прихватају као нешто што се подразумева, као ваздух – из неког разлога безбедност је увек око нас, и о њој не мора да се размишља.

Када адолесценти улазе на друштвене мреже, догађа се исто – они не размишљају о безбедности, понашају се исто као и у другим, контролисаним просторима, као у школи, шопинг центру, парку. Међутим друштвене мреже – нису парк, већ опасне дигиталне џунгле.

На друштвеним мрежама практично нико не пази на ред, нема стручних служби које имају дужност да то раде. Службе за модерирање друштвених платформи или не успевају да контролишу, или једноставно немају као задатак да брину о безбедности.

Као резултат на друштвеним мрежама се крије огроман број ризика и опасности:

- много хулигана, тролова, просто идиота, неурачунљивих људи;
- много је ђубрета: псовки, свађа, провокација, негативног, глупости, гадости, жутих, црних и шокантних садржаја – контента;
- много је опасних грабљиваца: одраслих који се претварају да су деца, превараната, врбовања, манипулатора;

На Мрежи функционишу такозвани „левци увлачења“ то јест цели системи привлачења и увлачења у дигиталне замке, опасне групе, системе за превару.

Сви ти ризици нису очигледни, не падају у очи, на Мрежи нема упорења о томе.

Уопште говорећи дигитално окружење је пуно скривених ризика, који су опасност за све његове кориснике.

ЕЛЕКТРОНСКИ И ИНФОРМАЦИОНИ РИЗИЦИ

Ризици у дигиталном свету могу се условно поделити на два вида.

1. **ЕЛЕКТРОНСКИ РИЗИЦИ И САЈБЕР РИЗИЦИ КОЈИ УГРОЖАВАЈУ САМ УРЕЂАЈ** (смартфон, таблет, лаптоп), инсталиран на њему софтвер и програме, апликације, банковне рачуне, лозинке и т.д.
2. **ИНФОРМАЦИОНИ РИЗИЦИ** (они су и у садржају, контенту), који представљају опасност за власника апарата: од развоја дигиталне зависности, погоршања когнитивних способности до директних напада на свест.

У прву категорију ризика – сајбер ризике - спадају компјутерски вируси, тројански програми, не тражени рекламни пакети, који се тајно инсталирају на смартфон, шпијунски програми, поштански спам, разноврсни напади на корисника (преваре) уз коришћење социотехника,

које врше уцењивачи, финансијски преваранти. Сви они могу довести до губитка фајлова, уништења апарата, крађе лозинки, нестанка пара са банковног рачуна и т.д.

Друга група ризика – информационих – укључују појаву дигиталне зависности од комуникације на друштвеним мрежама, погоршање когнитивних способности, стварање блиц свести, увлачење у деструктивне групе, секте, екстремистичке организације, а такође пропаганду, „прекодирање“ свести.

Ми сматрамо да је друга група ризика најопаснија. Лоше је ако дигитални преваранти украду од корисника новац или лозинке, али је много већа штета ако му **украду мозак**.

Зато ће наша књига највећим делом бити посвећена информацио-ним опасностима. А почећемо ипак од сајбер-ризика.

ГЛАВА 1

САЈБЕРОПАСНОСТИ НА МРЕЖИ: ГРАБЉИВЦИ – ПРОГРАМИ И ЉУДИ

Код неких одраслих људи, који су слабо упознати са дигиталним направама и Интернетом, још увек постоји илузија да ће неко ипак заштитити корисника.

На пример, понекад се може чути нешто у стилу: „Ма добро, инсталираћу „Касперског“, све ће бити у реду.“ Нема спора, антивирус Касперског је – најбољи у држави.

Али од свих постојећих опасности у дигиталном окружењу и на Интернету, никакав антивирус не може да заштити. Пре свега, зато што сте Ви сами, добровољно купили себи уређај који у сваком тренутку ствара нове сајбер-ризике.

Данас, практично сваки електронски уређај (а нарочито смартфон) не припада, у потпуности, његовом власнику, без обзира што је купљен за његов сопствени новац. Практично, главни задатак личног уређај – је *да прати корисника и да му доставља обавештења и информације од сервиса и апликација, управљајући пажњом корисника и власника или користећи рачунарски ресурс, у позадини, без његове сагласности.*

СМАРТФОН КАО ИЗВОР РИЗИКА

Мало ко од адолесцената (а често и одраслих) схвата, да је савремени смартфон – мали компјутер, који за разлику од деск-топ компјутера или лаптопа, има непрестан приступ Интернету и зато у себи носи велике ризике: како обичне компјутерске (вируси, недокументоване могућности, инсталације, праћење), тако и информационе (утицај на свест свог власника, наметљиви садржаји – контент, привлачење и увлачење у опасне заједнице на друштвеним мрежама).

Под утицајем на свест, ми у првом реду имамо на уму то да је смартфон – платформа за учитавање адиктивног „лепљивог“ садржаја – **контента**, који собом носи цео букет ризика и зависности: игре, видео материјал, порнографија, пропаганда и т.д. Тим „контентним“ ризицима је посвећена глава 6.

У овој глави ћемо се задржати на дигиталним (компјутерским) ризицима.

Основне особине смартфона, које стварају ове ризике су такве:

- **ПЛАТФОРМА ЗА ДОСТАВЉАЊЕ ДОСАДНЕ РЕКЛАМЕ**, чији тек мали део подлеже бар неким правилима;
- **ИЗВОР НЕКОНТРОЛИСАНИХ ОБАВЕШТЕЊА, ПОНУДА, МАМАЦА, ПРЕВАРА** и других утицаја на корисника, чији број може бити на стотине свакодневно;
- **ПЛАТФОРМА ЗА ИНСТАЛИРАЊЕ НЕЖЕЉЕНОГ И НЕТРАЖЕНОГ „ПРОГРАМСКОГ ОБЕЗБЕЂЕЊА“ – ПРОГРАМСКИХ ПАКЕТА**: вируса, тројанских програма, шпијуна, рекламних апликација и т.д.
- **ИЗВОР ЦУРЕЊА ЛИЧНИХ ПОДАТАКА ВЛАСНИКА**: фотографије, лични подаци, адреса, подаци о кретању, бројеви кредитних картица и друго. Ризици ове врсте налазе се на граници дигиталних и информационих технологија и биће подробно размотрени у глави 2., посвећеној сакупљању података.

Прво да кажемо нешто о подацима, које било који уређај покушава да сакупи о свом власнику.

САКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА СА УРЕЂАЈА

Уопштено приступ се може овако формулисати: што се интензивније уређај користи, тим више података о свом власнику он сакупља. Подаци могу бити директни – фотографије, контакти, поруче, које власник сам саопштава уређају и Интернету.

А постоје и индиректни подаци, које израчунава сам уређај на основу поступака власника. У њих спадају на пример:

- историја инсталације и коришћења апликација;
- историја потрошње енергије, то јест циклуса и времена пуњења и интензитета рада;
- историја обавештења и поступања;
- историја продавнице апликација;
- историја претраживача (браузера), његова оперативна меморија (кеш) – (странице које су недавно посећиване и гледане) и DNS⁷;
- историја кретања по граду и много тога другог.

Податке сакупљају произвођач уређаја (на пример Apple, Huawei, Samsung и други), платформа (iOS или Android) а такође легалне и нелегалне (штетне) апликације.

Укратко податке сакупљају сви који могу.

Многе апликације приликом инсталирања захтевају да им се дозволи приступ вашем телефонском именику, фајловима, фотографијама и т.д. Бесплатној апликацији приступ је потребан ради зараде путем добијања и препродаје ваших личних података.

Постоји класичан пример бесплатне апликације „Лампа“, којој у суштини да би радила нису потребне никакве дозволе; па ипак приликом инсталирања она тражи дозволу за приступ позивима и телефонском именику.

Детаљније о сакупљању података од стране уређаја и праћењу ми ћемо говорити у глави 2.

ШТЕТНЕ АПЛИКАЦИЈЕ

Већина штетних апликација на смартфону и лаптопу има – економске циљеве, то јест потребно им је да некако добију или украду новац корисника или да на њему зараде на неки други начин.

⁷ То јест историја адреса, које су тражене у претраживачу - браузеру.